

Segona Part

DESCRIPCIÓ DELS MAPES

En el n.º 1 podem veure un mapa d'un sector de la part central de Catalunya, amb tots els seus pobles i els límits dels corresponents termes.¹ Emmarcat amb punts més grossos hi hem destacat la comarca de la Segarra, segons l'enquesta municipal feta l'any 1931.

En delimitar la comarca ho hem fet a base d'ajuntar municipis que digueren ser de la Segarra; però això no sempre és exacte. Tenim el cas de l'Aranyó, que és un municipi compost de set petits nuclis de població, tres d'ells completament dins de la comarca de la Ribera de Sió, a la qual pertanyen; però, desconeixent els seus límits territorials, hem optat per no desfer la seva unitat municipal i incloure'ls dins de la Segarra. Casos semblants com aquest n'hi ha alguns.

Si l'enquesta de l'any 1931, en lloc de ser tramesa als municipis, hagués estat realitzada a nivell de poble, o de llocs habitats, el resultat hauria estat molt més exacte, però també molt més difícil de fer. Administrativament aquests petits detalls no tenen massa importància, ja que el que es tractava de fer era una ordenació lògica del país i no un compendi d'història.

Tots els municipis de tradició segarrenca formen un grup compacte. Solament dos pobles trenquen la norma, (Maldà i St. Martí de Maldà, avui de Riucorb, que voluntàriament se n'exclouen), pel que no els posem dins de la delimitació comarcal; no obstant particularment considerem que en formen part. Un tercer no va contestar a l'enquesta, (Tarrés), però no havent-hi confusió, el posem dins d'ella.

Tots els altres formen un bloc, per tant no hi pot haver dubte sobre la seva afirmació de pertànyer a la comarca de la Segarra.

El municipi de la Pobla de Cérvoles mereix un punt d'atenció. Tot i que es considera de la comarca de Les Garrigues, totes les delimitacions que l'han envoltat a través dels segles no fan pas massa clara aquesta afirmació. Com hem anat veient en aquest treball, tal volta fóra més lògic considerar-lo de la Segarra, tal com han fet alguns escriptors. Amb tot, respectant la seva opinió, no l'hem inclòs dins de la comarca de la Segarra.

Els municipis d'Orpí i Carme sembla com si estiguessin aïllats de la comarca, però si observem la seva situació geogràfica, veurem que entre ells i la Segarra no hi ha cap lloc poblat; l'únic que els separa és part del terme de Sta. Margarida de Montbui, el qual en temps passat, tal volta, podia haver format part de la mateixa.

La identitat comarcal d'Igualada i la seva zona d'influència, és una mica dubtosa en temps antic. Sembla que fins al segle XVI, concretament l'any 1597, Onofre Manescal, en el seu famós discurs al rei Don Jaume II en el Saló del Consell de Cent, de Barcelona, esmentà per primera vegada la Conca d'Odena (comarca d'Igualada), anomenada també Segarra Baixa. En la relació de comarques que ens deixa P. Gil, en el segle XVII, hi fa constar la Conca d'Odena.²

1. Per a la confecció d'aquests mapes ens hem valgut de les fulles núms. 328, 329, 330, 360, 361, 362, 389, 390, 391, 417, 418 i 419 de l'Institut Geogràfic i Cadastral

2. Segons un article publicat a Sta. Coloma de Queralt, per JOSEP CARRERES I PONS (1973).

El n.º 2 és el de les comarques d'acord a la tradició popular. En ell hi podem veure els límits de la Segarra, tal com estan en el mapa anterior i els de les comarques limítrofes, per poder tenir una idea més exacta de la situació geogràfica de la mateixa dintre d'aquesta zona de Catalunya. Les dades per a poder determinar cada comarca foren tretes de les respostes fetes a la primera pregunta de les curses als ajuntaments de tot Catalunya l'any 1931.

El n.º 3 és el mapa de la divisió comarcal projectada per la Ponència d'Estudis de la Divisió Territorial de Catalunya, i posteriorment aprovada per la Generalitat de Catalunya. En ella cada comarca es compon d'un o varis centres de mercat, però no sempre tots els pobles tenen el seu mercat o zona d'influència en la comarca que han estat emmarcats. Com és el cas d'una sèrie de pobles segarrencs, que tenen el seu mercat a l'Espluga de Francolí. Aquests pobles avui, oficialment, no pertanyen ni a la Segarra ni a la Conca de Barberà, sinó que, per una ironia de les circumstàncies, estan inclosos dintre de la comarca de Les Garrigues.

Aquesta divisió, avui, malauradament per a la comarca històrica de la Segarra, ha estat reconeguda i adoptada per gairebé totes les geografies i llibres que s'editen, referent al nostre país i a les seves comarques, la qual cosa ha ajudat, no poc, a la confusió existent en la qüestió dels límits de la Segarra.

Solament quedaren adherits a la comarca un petit nombre dels municipis que es consideren segarrencs, (els de l'àrea comercial de Cervera), junt amb la part de la Ribera de Sió que correspon al mercat de la vila de Guissona, i uns quants pobles que estaven inscrits al partit judicial de Solsona. Tots ells formen la nova comarca de la Segarra.

En el n.º 4 hi podem veure reproduïdes les províncies i els seus partits judicials. Si el comparem amb el mapa anterior ens adonarem de la gran similitud que hi ha entre ells, la qual cosa demostra, contràriament a quant s'ha dit, que aquesta divisió no és tan arbitrària com en un principi semblava, ja que, per portar-la a terme, també tingueren en compte els centres mercaders a on afluïen els pobles veïns. Però també es varen trobar amb problemes, com s'hi trobaria la Generalitat, com és el dels pobles que tenen el seu lloc de proveïment fora de la província, on estan empadronats.

El mapa n.º 5 correspon als corregiments, l'artificiositat dels quals és palpable, ja que, lluny de ser una divisió ben estudiada, no és més que un acoblament de vegueries i sots-vegueries. L'única millora que tenia sobre el sistema anterior era el d'haver reduït la fragmentació de la comarca. En ell podem observar la desaparició de les vegueries de Montblanc, Tàrrega i Agramunt, i les sots-vegueries de Prats de Rei i d'Igualada.

En ajuntar al corregiment de Lleida la vegueria de Tàrrega, varen desaparèixer tots els indrets d'aquell dins d'aquesta vegueria. Amb tot, hi havia encara unes certes irregularitats, com és el cas de St. Domí, dins del corregiment de Cervera, depenent del de Lleida, i els municipis de Cervià i l'Albi inclosos dins del de Lleida i inscrits al corregiment de Tarragona.

Aquesta divisió dura des de l'any 1719 al 1833, o sigui 114 anys.

El mapa n.º 6 és el que més mutacions ha sofert, ja que, sense haver perdut tots els límits de les primeres vegueries de l'any 1304, hi podem veure algunes variacions marcades pel pas dels segles.

En les vegueries i sots-vegueries, que segons Carreres Candi existien l'any 1513, hi fa constar les sots-vegueries dels Prats de Rei, Copons, Agramunt i Igualada. Excepció feta de la primera, totes les altres eren inexistents en el document de l'any 1304.

Els Prats de Rei, en l'esmentat document, anava inclòs dins dels límits de la vegueria de Cervera i és el Cadastre de l'any 1719 que hem tret els límits de dita sots-vegueria.

Un punt no massa clar és el del poble de les Coromines. En el cens de 1719, ordenat per corregiments, el de Manresa es compon de la vegueria de Manresa i les sots-vegueries de Berga, Lluçanès i Moià; a més diu: "*A este corregimiento no se le ha quitado ni añadido lugar alguno*". En aquesta divisió, les Coromines consta dins d'aquest corregiment, depenent del terme de Castellar. I en la de l'any 1708, ordenat per vegueries, el porta dins de la sots-vegueria dels Prats de Rei. Serà un error del copista?

De la sots-vegueria de Copons, hom no ha pogut localitzar res, excepte que l'any 1508 va dependre transitòriament, com a poble, de la sots-vegueria d'Igualada.

En el mapa de Josep Aparici, Agramunt hi consta com a vegueria. El seu límit comprèn part de la de Cervera i part de la desapareguda vegueria de Camarasa. Però segons Carreres Candi fou la desaparició de la d'Urgell que motiva la creació d'aquesta; això sembla confirmar-ho també Rovira i Virgili, en la seva Història Nacional de Catalunya, quan diu: "*...en la revolta del comtat d'Urgell, Agramunt es rendí a les tropes de Ferran I, el 13 d'agost de 1413, i en la capitulació es convingué que aquella vila seguiria essent cap de la vegueria d'Urgell*".³

El límit de la sots-vegueria d'Igualada també ens és donat en la relació de Josep Aparici.

Junt amb la pèrdua dels pobles propietat del monestir de Poblet, per part de la vegueria de Montblanc en benefici de la de Lleida, són els canvis més notables d'aquest mapa.

En el n.º 7 hi podem veure assenyalats, amb punts grossos, els primitius límits de les vegueries de l'any 1304, amb intercalació de punts petits emmarcant totes les modificacions, en les quals hem localitzat algun indici.

La vegueria de Tàrrega, en un principi, va dependre del veguer de Cervera. N'és prova el decret de 27 de gener de 1330, donat pel rei Alfons III, segons el qual "...concedeix, estableix i mana que d'ara en endavant hi hagi a la vila de Tàrrega veguer propi, que exerceixi a tots que hi seran inscrits en llurs termes i en les persones i béns, la mateixa jurisdicció que tenen altres veguers de Catalunya en les seves respectives vegueries, no obstant el fet que, fins ara hi hagi hagut un sol Veguer per Cervera i Tàrrega".⁴

Pel mateix decret, de 27 de gener de 1330, també concedeix que els pobles de Verdú, Sidamon, el Palau d'Anglesola, Montroig, l'Ametlla, Montornès i Mas de Bondia, amb els seus termes i habitants, passin a la vegueria de Tàrrega. També passen, a més del castell de La Figuerosa, els llocs de Riudovelles, l'Aranyó, El Canós, La Cardosa, Montcortès i Montclar, que pertanyien al terme i quadra d'aquell castell, on actualment exerceix jurisdicció el veguer de Cervera, amb greu perjudici de la vegueria de Tàrrega.⁵

Això ens dona a comprendre que la línia divisòria entre les vegueries de Cervera i Tàrrega no era gaire respectada. Sens dubte els pobles segarrencs no s'acabaven d'adaptar a la vegueria de Tàrrega.

Segons tradició popular, la vila de Verdú, que originàriament pertanyia a la vegueria de Tàrrega, aconseguí del rei Jaume I passar a formar part de la de Cervera; aquest canvi no va ésser massa durador, ja que, després d'haver estat un temps de la de Montblanc,⁶ passà definitivament a formar part de la vegueria de Lleida, d'on no se'n mouria fins que foren abolides les vegueries. Granyenella posteriorment també passaria a la de Lleida, junt amb la vila de St. Domí.

El castell de La Figuerosa, motiu també de litigi, passa definitivament a Tàrrega, d'on n'havia sortit; però no els llocs de Riudovelles, l'Aranyó, El Canós, Montcortès i Montclar, que pertanyien al ter-

4. JOSEP M.ª SEGARRA MALLA, *Reculls d'episodis d'història targarina*, pàg. 29. (Tàrrega, 1973).

5. *Ib.*

6. CEFERÍ ROCAFORT, *Geografia General de Catalunya*. Vol. província de Lleida, pàg. 460. (Barcelona, s. d.).

En el cens de 1359 figura en la Vegueria de Montblanc amb 128 focs.

me i quadra d'aquell castell, que tornaren a la vegueria de Cervera. També quedaren inclosos dins de la vegueria de Tàrrrega els pobles de Montroig, Bellver, l'Ametlla, Montornès i Mas de Bondia, que eren de la de Cervera.⁷

Un cas curiós és el dels llocs dependents del monestir de Poblet, segons ens detalla Josep Iglésies en descriure'ns el fogatge de l'any 1496, a la vegueria de Montblanc.⁸ El batlle i els jurats de la vila de Montblanc, en lliurar la nòmina del fogatge als comissionats, feren constar que hi consignaven alguns llocs de l'honor de Poblet, els quals, per bé que eren de la vegueria de Montblanc, "*vuy en dia, lo abat de dit monestir ha obtingut privilegi, segons diu, del Senyor Rei*", que fa passar el monestir a la vegueria de Lleida i el sostreu de la de Montblanc.

A l'Espuga de Francolí, en voler foguejar el lloc d'Omells a Tàrrrega, es troben, però, amb l'allegació que pertany a l'honor de Poblet; per això es considerava de la vegueria de Lleida i no podia ésser foguejada dins de la de Montblanc. Els comissionats "*deliberant no foguejar dit lloc ne algun altre de la dita honor de Poblet, com no assignat a ells sinó als foguejadors de la vegueria de Lleida*". Anoten també que són del clos de Poblet les localitats de Vimbodí, Vinaixa, Fullella, Tarrés, Vallclara, el Vilosell i la Pobla de Cérvoles i per això no en reben nòmina de cap mena. Indiquen, però, que Vallclara i Vilosell "*estan en lo comtat de Prades*".

Aquesta desmembració motiva el que les viles de l'Albi i Cervià es convertissin en un territori de Montblanc dins de la vegueria de Lleida, la qual cosa perdura fins l'any 1833 en què foren creades les províncies,

A més de les anteriors, Poblet tenia en la, per ells, anomenada baronia de la Segarra, les viles de Verdú, St. Domí i Granyanella, on es comptaven també els llocs de Solanelles, Puigdemàger, Valerna i el Mas de la Portella. Les tres viles, com ja he dit, passaren a formar part de la vegueria de Lleida i els llocs, hom suposa, degueren ser absorbits pels pobles en els termes dels quals estaven inclosos.⁹

St. Domí pertany al municipi de Freixenet de Segarra. Solanelles i Puigdemàger, són poblats de cases escampades pel municipi dels Prats de Rei. Valerna, avui desapareguda, és una partida situada en el terme de la vila de Verdú. La Portella, lloc també desaparegut, se suposa estava situada prop del coll del mateix nom, en el terme de Ciutadilla, prop de la partida dels Emprius, del terme de Verdú.¹⁰

7. Vegi's nota 4.

8. JOSEP IGLÉSIES, *Com es feia un fogatge*, pàgs. 152, 153, 154. VIII Assemblea intercomarcal d'estudiosos. (Montblanc, 1966).

9. ALEXANDRE MASOLIVER, *Sobre la visita feta per l'abat Virgili de Poblet a la vila de Verdú l'any 1690*, pàg. 366. II colloqui d'història del monaquisme català. (Abadia de Poblet, 1974).

10. *Ib.* (nota 33 del mateix).

El bisbat al que, amb més lògica, hagués pogut pertànyer la major part de la comarca de la Segarra, possiblement, sigui al de l'antiga ciutat de Minorisa (Manresa), ja que és l'únic bisbat que ens consti hagués estat ubicat dins la Lacetània.¹¹

L'any 412, els bàrbars van destruir la major part de la ciutat, i assassinaren el seu bisbe Valentí, essent restaurada pel rei Recared l'any 590. Durant la invasió musulmana va ésser presa varies vegades, matant, la primera d'elles, l'any 715, el bisbe Bonifaci. Possiblement aquest va ésser el darrer bisbe de Minorisa, ja que recobrada pel comte Guifré el Pilós, l'any 876, en va fer un comtat que va unir al de Barcelona, amb l'administració religiosa dependent del bisbat d'Osona (Vic).¹² Aquesta situació s'estabilitza en acabar la recon-

11. CELS GOMIS, *Geografia General de Catalunya*. Vol. província de Barcelona, pàg. 227. (Barcelona, s. d.).

12. *Ib.*

questa, i perdura, possiblement, amb molt poques variacions, fins a la creació del bisbat de Solsona, l'any 1593.

A partir d'aquesta data és quan podem reconstruir el mapa religiós de la Segarra amb una certa seguretat, tal com ho hem fet en el n.º 8. Senyalats amb punts grossos podem veure els límits de tots els bisbats que convergeixen a la comarca i la porció que d'ella administren.

El bisbat de Solsona fou format, en un principi, pels oficialats de Solsona, Cardona, Bagà, Berga i St. Llorenç de Morunys; aquests provenien de la Seu d'Urgell, i els deganats de Cervera i Tàrrega del bisbat de Vic. Dins del deganat de Cervera hi havia un petit domini format per cinc parròquies que continuaren pertanyent al bisbat de Lleida. Tots aquests deganats i oficialats perderen part de la seva importància, ja que, a través dels anys, sofriren variacions i gairebé tots foren dividits posteriorment en arxiprestats.

Aquesta ordenació dura fins l'any 1957, en què els bisbats de Vic, Solsona i l'arquebisbat de Tarragona s'adaptaren als límits provincials en aquest indret de la Segarra, a on convergien els tres. Això ho podem veure senyalitzat en el mapa amb punts grossos, intercalats amb punts petits.

Com podem observar, el que més perjudicat queda en aquest canvi fou l'arxiprestat de Sta. Coloma de Queralt, que passa, del bisbat de Vic al de Tarragona, deixant la major part de les seves parròquies al bisbat de Solsona. En compensació li foren cedides algunes de les de l'arxiprestat de Montblanc.

L'arxiprestat de St. Martí de Maldà fou dividit en dos, formant-se el nou arxiprestat de Vinaixa. Al de St. Martí li fou afegida la parròquia de Passanant, que era de Montblanc.

Dins del bisbat de Solsona, del deganat de Tàrrega se'n formaren els arxiprestats de Mollerussa, Bellpuig i Tàrrega. El de Cervera també sofrí variacions, en crear-se l'arxiprestat de St. Ramon, el qual hereta l'enclau del bisbat lleidatà, excepte la parròquia de les Oluges que fou agregada a Cervera. D'algunes de les parròquies cedides pel bisbat de Vic al de Solsona, junt amb la cerverina de Vergós Guerretjat, es crea l'arxiprestat de St. Guim; les restants passaren al de Cervera.

De l'oficialat Major o de Solsona, el qual segons el ja anomenat Domènec Costa i Bafarull, Pvre., "*comprende gran parte y país del territorio medio entre montuoso u llano en el que se halla gran parte de la Segarra*", se li segrega el seu sector sud, per formar l'arxiprestat de Torà.

La parròquia de la Molsosa, per ser de la província de Lleida, també fou cedida al bisbat de Solsona, a més de la de Súria i algunes altres, encara que eren de la de Barcelona.

El mapa n.º 9, i darrer de la sèrie, és el resultat final de tot el que hem exposat en els anteriors. En ell hi trobem assenyalats els territoris pertanyents als municipis romans de "Iesso" i "Sigarra". El primer municipi, encara que sembli una mica rebuscat, queda totalment inclòs dintre de la circumferència que l'envolta.

El territori lacetà, com es pot observar, l'hem assenyalat amb unes línies paral·leles divergents, per les que sens dubte hi passa el límit vertader, ja que fóra una mica absurd posar uns límits precisos que, avui com avui, desconeixem. Aquestes línies marquen la frontera entre les diferents tribus que pressionaven sobre el municipi segarrenc.

A l'oest, els ilergetes, que s'estenien per tota la línia de la Segarra fins a tocar amb el municipi de Iesso, possiblement l'únic punt on s'arribaren a relacionar amistosament amb els lacetans. Cal recordar que en aquest punt de contacte se'n formaria temps a venir la petita comarca de la Ribera de Sió.

Al sud, els cossetans, que poc contacte arribarien a tenir amb els lacetans, ja que, a la serra del Tallat, l'únic punt on es podrien franquejar amb certa facilitat és pel coll de Deogràcies, a la conca del Gaià, i a l'extrem sud, per l'antic camí d'Ilerda a Tarraco.

Pel costat est, encara que hem marcat el límit amb les paral·leles igual que al sud i a l'oest, no és un límit de tribu, sinó el punt on s'acaba el municipi de Sigarra difuminant-se sense cap motiu de distensió entre els mateixos lacetans.

La línia de traços gruixuts, intercallats de puntes de segeta, com ja està indicat, és l'itinerari, més o menys hipotètic, d'Anníbal per les nostres terres vers el Pirineu, tal com ens ho descriu la història. Aquest atravessà el territori lacetà pel camí ibèric d'Ilerda a Tarraco, i continuà entre ilergetes i lacetans, segons ens ho descriuen els historiadors. Aquest recorregut del general cartaginès coincideix exactament amb la tradició dels pobles segarrencs. Aquesta coincidència és el que ens va fer sospitar que el municipi de Sigarra era l'extrem sud-occidental del territori lacetà, tal com hem exposat en aquest mapa.

CONCLUSIÓ FINAL

Com a resum de tot el que ha estat exposat, hom ha arribat a la conclusió que la Segarra, a pesar de la seva natural erosió territorial, a través dels segles, deguda a il·lògiques divisions burocràtiques, faltades gairebé sempre d'una organització adequada a les necessitats del país, els seus habitants han sabut conservar aquella tradició que els romans resumien en l'adjectiu "sigarrensis", que avui podriem traduir per "segarrenc" o habitant de la Segarra.

Això vol dir que si per sobre de totes aquestes antinaturals divisions, acompanyades sempre d'invasions d'homes de diferent raça, idioma, cultura i religió, avassallaments tirànics, capricis dictatorials, privació de l'ús normal de l'idioma i una gran incomprensió del fet històric, la tradició ha perdurat. Podem afirmar que, mentre hi hagi un sol home, en qualsevol poble d'aquesta zona, que en preguntar-li de quina comarca és, respongui: —Sóc de la Segarra—, aquesta continuarà sobrevivint i el seu nom serà recordat a través dels segles.